

Aantekeningen bij de pestvogel-invasie 1965-1966

C. A. VAN DEN ANKER,

G. J. LANGEDIJK,

J. J. F. E. DE WILDE.

Inleiding.

De Pestvogels waren er vroeg bij in het najaar van 1965 en hun aantal was zodanig, dat van een flinke invasie kan worden gesproken.

Bij ons in Wageningen verschenen ze op 21 oktober, nadat ze op de 19e of de 20e al in Ede warenesignaleerd; Vanellus 19, 1966 nr. 1, vermeldt een waarneming van 14-10-1965 in Buitenpost (Fr.). Van oktober t/m december hadden wij gelegenheid deze vogels wat nader te bekijken in het Arboretum e.o. te Wageningen; een samenvatting van onze waarnemingen laten we hier volgen. Na december werden nog slechts incidenteel enkele exemplaren gezien; de laatste als een groep van 20 stuks op 4 april 1966, foeragerend op maretakbessen. Dan nog een onbevestigde waarneming van 1 ex. op 21 april 1966.

Aankomst en aantalsverloop.

In fig. 1 zijn de in Wageningen maximaal per dag waargenomen aantallen Pestvogels uitgezet. Mogelijkerwijs zijn niet alle op zeker moment aanwezige dieren in deze figuur tot hun recht gekomen en ligt met name het werkelijke maximum aantal vogels omstreeks 29 oktober dicht bij de 200 dan bij de 100; maar de grafiek geeft goed weer hoe, na de aankomst van een relatief kleine voorhoede, tussen 28 oktober en 18 november hogere aantallen aanwezig waren en hoe na 20 november nog slechts kleinere groepjes werden gezien. Van 29 oktober tot 9 november (---)

veranderde het aantal niet merkbaar; enigszins exacte cijfers hebben we over die dagen echter niet. Het is wel waarschijnlijk, dat ook in de eerste novemberhelft, toen het waargenomen aantal vogels min of meer constant bleef, toch een zekere doorstroming optrad en dat we niet steeds dezelfde individuen voor ons hadden. Twee door ons in Wageningen op 29 oktober gevangen en geringde Pestvogels werden op 7 resp. 13 november daarop dood gevonden, beide in Arnhem. Een derde op die dag geringd exemplaar werd in november in Frankrijk geschoten (zie tabel buitenlandse terugmeldingen); de juiste datum werd bij de terugmelding niet bekend. Een op dezelfde 29 oktober in Zweden gevangen en geringde vogel werd op 13 november dood gevonden in Rilland-Bath (Z.); details zie tabel.

Mortaliteit.

Opvallend groot was in de periode van 27 oktober t/m 13 november de merkbare sterfte onder deze vogels en even opvallend was de doodsoorzaak: in de meeste gevallen doodvliegen tegen vensterglas.

Met zekerheid zijn ons 11 gevallen van dode vogels bekend, waarvan 2 dood gevonden, 7 dood gevlogen tegen ramen van gebouwen, 1 door Smelleken geslagen in het Arboretum en 1 doodgevlogen tegen een kassencomplex.

Zonder enige twijfel is het werkelijke aantal in deze periode omgekomen vogels veel groter geweest dan deze 11; zonder dat wij

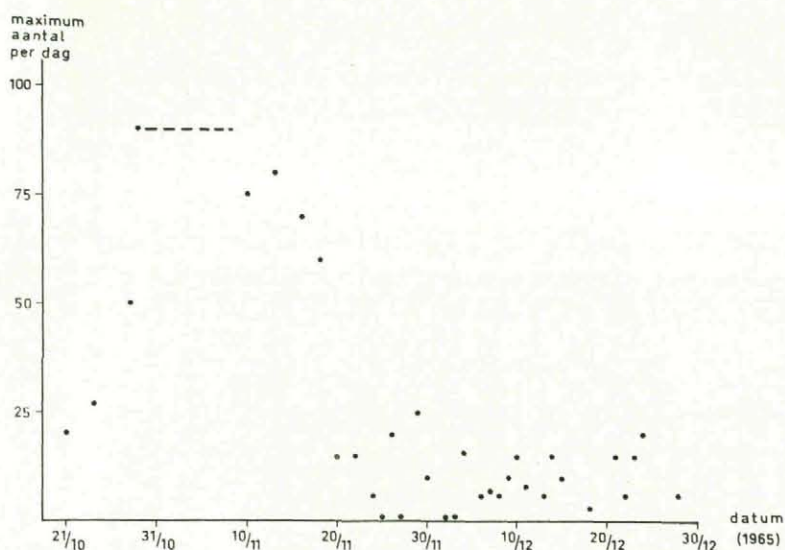

Fig. 1. *Het verloop van de waargenomen aantallen.*

systematisch navraag hebben gedaan ontvingen wij nog diverse meldingen; twee van „onze” vogels werden dood gevonden in Arnhem, verscheidene exemplaren schijnen bij preparateurs te zijn aangeboden door particulieren en ook uit omliggende gemeenten kwamen meldingen van dood of gewond gevonden exemplaren binnen. Naast de genoemde 11 dood aangetroffen vogels vermelden we nog 2 versuft op de grond liggende raamslachtoffers, die na enige tijd weer losgelaten konden worden, en een vogel, die met een geblesseerde vleugel werd gevonden en in het najaar van 1966 nog in gevangenschap werd verzorgd. Ons vermoeden, dat de sterfte in hoofdzaak eerstejaars vogels betrof, kunnen we helaas niet toetsen aan houvast biedende gegevens over leeftijd en geslacht van de gevonden dieren. Diverse vinders toonden ons dezelfde dag hun vondst, maar wilden het dier zelf laten opzetten; of dit al of niet gebeurd is, zeker is dat wij niets over bij sectie gevonden inwendige (geslachts)kenmerken weten. Ook de uitwendige kenmerken van de

door ons gevangen Pestvogels leverden ons geen duidelijke indicaties over geslacht en leeftijd; de rode lakpunten aan de vleugels bleken nogal variabel in aantal en grootte, geen van de dieren had een gestreepte onderzijde en alle hadden ze een duidelijke zwarte keelvlak. Eén exemplaar had rode lakpunten aan de uiteinden van de staartpennen.

Opvallend is, dat het constateren van sterfte vrij abrupt eindigde: op 13 november de laatste 2 doodgevlogen vogels, daarna niets meer. Een gefundeerde verklaring hiervoor hebben we niet. Natuurlijk is de kans op het vinden van dode vogels kleiner geworden door het dalen van het aantal aanwezige vogels en mogelijk ook doordat er een eind aan de doorstroming van steeds nieuwe individuen is gekomen. Of daarnaast de ruiten minder gevaarlijk zijn geworden door verandering van weer (minder zon, daardoor minder reflectie), of er minder jacht op insecten werd gemaakt (doordat er minder waren en met als gevolg een kleiner aanvliegrisico), of dat er sprake is van hetzij „aan-

leren" van een voor deze vogels nieuwe situatie dan wel van een uitgeselecteerd zijn van de t.a.v. ruiten „stomste elementen", het zullen open vragen voor ons blijven; gezien de reeds genoemde waarschijnlijk doorstroming is ook het berekenen of schatten van een sterftepercentage een té speculatieve onderneming.

Het al eerder vermelde Smelleken werd in deze periode in het Arboretum herhaaldelijk gesignaleerd. Eén keer werd het slaan van een Pestvogel gezien, terwijl een melding over een roofvogel, die een Pestvogel plukte in een nabijgelegen plantsoen, waarschijnlijk ook op dit Smelleken betrekking had. Het dier was in het geheel niet schuw en hield zich meermalen in de nabijheid van de Pestvogels op. Mogelijk is het op deze prooi gespecialiseerd geweest en trok het met de prooidieren mee; wie zal het zeggen?

Gedrag en voedsel.

De Pestvogels, die overdag kwamen foerageren in en nabij het Arboretum „de Dreyen", brachten er niet de nacht door. 's Morgens, variërend van 7.30 tot tegen 11 uur, arriveerden ze in enkele troepen uit NO-richting; ze hebben waarschijnlijk ergens ten oosten van Bennekom een sociale slaapplek gehad, al of niet op een vaste plek in de bossen. Tegen het eind van de middag vertrokken ze weer troepsgewijs in die richting.

Zo'n troepje vliegende Pestvogels heeft veel weg van een groep Spreeuwen; het geluid is daarentegen zeer karakteristiek: een hoog en wat scherp „srie" of „sirr", wat natuurlijk heel moeilijk in letters valt duidelijk te maken, maar na eenmaal horen onmiskenbaar is. Graag strijken ze met een heel stel op een hoge zitplaats neer (hoge bomen, TV-masten) en pas na enige tijd zoeken ze van daaruit de lagere

struiken op of komen ze eventueel op de grond (o.a. drinken in plassen). Al zijn ze weinig schuw en goed tot dichtbij te naderen, toch zijn ze wel wat men „ril" zou kunnen noemen: bij enig onraad vluchten ze al gauw vrijwel verticaal naar hun hoge zitplaats terug om later opnieuw op de besdragende heesters e.d. neer te dalen (fig. 2).

Het menu van onze Pestvogels bleek gevarieerd en niet alleen van plantaardige oorsprong. In de literatuur wordt algemeen vermeld, dat zij zich in hun broedgebied (ook) met insecten voeden en ook tijdens hun verblijf in ons land is dit wel waargenomen (o.a. Hens, Avifauna van de Ned. provincie Limburg, 2e druk 1965, p. 134). Door hun vroege aankomst in 1965 en de hoge middagtemperaturen (16-18° C) in de eerste helft van november, gunstig voor vliegende insecten, hadden wij een mooie gelegenheid om dit te zien. Een onzer (Langedijk) zag op 7 november plm. 17 uur in het Arboretum in de kruin van een *Prunus* een groepje van $\pm$ 8 Pestvogels zitten, die met een zekere regelmaat beurtelings opvlogen of -fladderden tot ongeveer een meter boven hun zitplaats om onmiddellijk daarna naar hun punt van uitgang terug te keren. Met de kijker kon hij daarna op ong. 1 m boven de vogels een dunne wolk insecten vaststellen. Kort daarop begon de schemering en verdwenen de vogels en hun prooi. De volgende dag, 8 november, lagen de temperaturen nog wat hoger: 17-18° C bij zonnig weer en onbewolkte hemel. Om plm. 10.30 uur trof hij ter plaatse in vrijwel elke hoge boom een of meer Pestvogels aan, die op zeer demonstratieve wijze op insecten joegen. Vanaf hun hoge uitzichtpost vlogen ze met een luid knappende snavel regelmatig achter insecten aan om direct daarop weer dezelfde of een nabu-

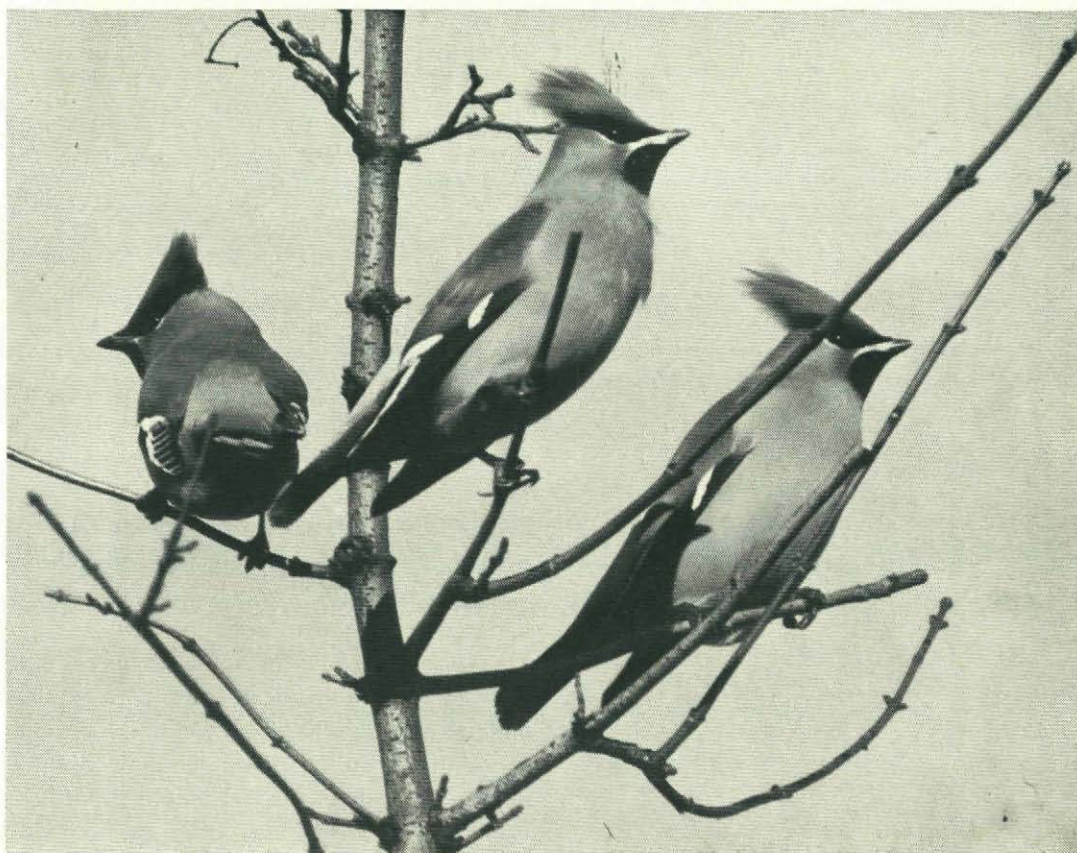

Fig. 2. Pestvogels in een Gelderse roos. Foto R. van Sasse van Ysselt.

rige plaats in te nemen. Hierbij viel hun verticale zithouding op. Hun gedrag deed gedeeltelijk aan de vangmethode van de Grauwe vliegenvanger denken, maar vaak vlogen ze ook rond in grote kringen met een geschatte diameter van 50-80 meter en „hun” boom als centrum. Opvallend was de fladderende vlucht, goed vergelijkbaar met die van insekten vangende Spreeuwen. Verder was het op die dag duidelijk, dat de vogels insekten prefereerden boven de in groot aantal voorhanden zijnde vruchten.

Later op de dag kon De Wilde de waarnemingen van Langedijk bevestigen. Als de vogels zich met vruchten voedden, ope-

reerden ze veelal in grotere of kleinere groepen; bij de insektenjacht juist meer individueel, zodat ze die dag sterk verspreid waren over het gehele Arboretum. Wanneer men een vogel op zijn uitkijkpost waarnam door de kijker, zag men vaak een vrij groot vliegend insekt reeds voordat de Pestvogel opvloog om het te grijpen. Een exemplaar, dat op diezelfde 8e november tegen een raam vloog en versuft werd opgeraapt, werd enkele uren vastgehouden en toen weer losgelaten; de in deze tijd geproduceerde faeces werden onder een binoculair microscoop onderzocht, waarbij naast vruchteresten een groot aantal insektevleugels en andere

Fig. 3. *Pestvogel* eet bessen van de *Gelderse roos*. Foto R. van Sasse van Ysselt.

chitine-resten werden vastgesteld.

Toch bestond hun menu gedurende het grootste deel van onze waarnemingsperiode uit bessen en andere vruchten: *Berberis*, *Cotoneaster franchetii* en *C. horizontalis*, *Crataegus* (meidoorn), *Ilex* (hulst), *Ligustrum*, *Rosa spec.*, diverse soorten *Malus* (appel), *Pyrus* (peer), *Sorbus* (lijsterbes) en *Viburnum opulus* (Gelderse roos) (fig. 3). Vruchten, die op een gegeven moment een zekere rijpheid bezaten, genoten duidelijk de voorkeur. Een boom van de soort *Malus hupehensis*, vlak

naast het Laboratorium voor Plantensystematiek, was aanvankelijk sterk favoriet, ondanks het feit dat de vogels hier voortdurend gestoord werden door voorbijgangers en parkerende auto's. De appeltjes van deze soort hebben een diameter van ong. 12 mm en werden zonder enige moeite in hun geheel ingeslikt. De vruchten van *Malus sikkimensis* (diam. gemidd. 15 mm) zijn later rijp en een rijk dragende boom van deze soort werd aanvankelijk geen blik waardig gekeurd. Pas in december ging dit veranderen. Kleine vruchten van deze soort, zeg tot zo'n 14 mm diameter, werden in hun geheel ingeslikt; grotere werden aangepikt of in delen verorberd. Grote *Malus*- en *Pyrus*-vruchten werden aangepikt zoals Spreeuwen en lijsters dat plegen te doen.

De vogels gingen bij het eten opvallend ruw en slordig te werk. Per gegeten bes vielen er dikwijls verscheidene op de grond, met zulke wilde kopbewegingen hakten ze op hun voedsel in. Bij de appelvruchten lag de grond onder de boom al gauw bezaaid met afgefallen appeltjes, klokhuizen en vruchtvlees.

Ondanks hun in onze ogen verleidelijke rode kleur werden de vruchten van *Cotoneaster salicifolia* en van de bastaard *Cotoneaster* × *watereri*, beide wintergroene heesters, nagenoeg niet gegeten. Tijdens de zware ijzel in de periode van 20 tot 22 november, die de Pestvogels letterlijk van hun voedsel isoleerde, waren er nog volop vruchten van deze soorten aanwezig. Na de daarop ingetreden dooi werden ze bruin en vielen af, zonder dat de Pestvogels er gebruik van hadden gemaakt.

Enige ringresultaten.

De resultaten van het ringonderzoek in Nederland zijn tot dusverre, voor zover

het de Pestvogel betreft, pover. In de periode van 1911-1960 werden in Nederland slechts 38 ex. geringd (Limosa 35, 1962, p. 85). In de jaren 1961-1964 zijn daar nog 7 stuks bijgekomen. Van deze 45 stuks bevindt zich één terugmelding in het archief van het Vogeltrekstation, die bovendien een dubieuze waarde heeft. Het betreft een exemplaar, geringd te Rockanje tussen 17 mei en 9 juni 1914 (de vreemde ringdatum kan door het enige tijd in gevangenschap vasthouden veroorzaakt zijn, hoewel daarover niets vermeld is), waarvan het ringnummer onbekend is en die $\pm$ 1915 (datum?) werd gedood te Pekkanwaara, Finland, 64.35 N, 29.15 E.

In 1965 werden in Nederland 40 Pestvogels geringd, kennelijk door de intussen vergrote vangstmogelijkheden met behulp van mistnetten. Daarvan werden er 32 door ons in het Arboretum gevangen en in vergelijking met het gebruikelijke aantal terugmeldingen van enkele procenten hadden we er geluk mee: 6 stuks. De gegevens hiervan staan onder nrs. 1 t/m 6 in de bijgevoegde tabel. Inmiddels is er nog een terugmelding van voorjaar 1966 in het archief van het Vogeltrekstation gekomen (zie nr. 7), overigens werd in 1965 de eerste Pestvogel met een buitenlandse ring in Nederland gevonden (zie nr. 8).

Tabel. Overzicht van in het winterhalfjaar 1965/1966 geringde en teruggemelde Pestvogels. Ringnummer onderstreept = ring van vinder ontvangen. N = noorderbreedte, E = oosterlengte.

Ringstation: en nummer:	Geringd op:	te:	Vondst:
1. <u>B 72.771</u>	29.10.1965	Wageningen 51.58 N, 05.41 E	22.02.1966, waarsch. al 2 mnd. dood; Stuttgart, Duitsland; 48.44 N, 09.06 E.
2. <u>B 72.774</u>	29.10.1965	Wageningen	13.11.1965, dood gevonden, Arnhem.
3. <u>B 72.775</u>	29.10.1965	Wageningen	07.11.1965, dood gevonden, Arnhem.
4. <u>B 72.776</u>	29.10.1965	Wageningen	00.11.1965, geschoten, Villers le Lac (Doubs), Frankrijk; 47.04 N, 06.40 E.
5. <u>B 72.781</u>	18.11.1965	Wageningen	14.12.1965, door kat gegrepen, Inden, Duitsland; 50.52 N, 06.22 E.
6. <u>B 72.783</u>	18.11.1965	Wageningen	26.12.65, gevangen en los; St. Laureins-Berchem, België; 50.47 N, 04.12 E.
7. <u>B 99.193</u> (♀ volg.)	10.03.1966	Bavel (Nb.) 51.34 N, 04.50 E	15.03.1966, dood gevonden, Drunen (Nb.); 51.41 N, 05.08 E.
8. Stockholm 4.048.823 (♂ volg.)	29.10.1965	Boxholm, Östergötland, Zweden; 58.12 N, 15.03 E	13.11.1965, dood (raamslachtoffer), Rilland- Bath (Z.); 51.25 N, 04.12 E.

